

потреба в переосмисленні основних принципів в історії філософії: впроваджується новий неklasичний тип філософування, ставиться під сумнів правомірність будь-якої гармонійної раціоналістичної системи. Як критерій філософування висувається принцип тісного зв'язку з індивідом, його відчуттями, настроями, переживаннями, з усвідомленням трагічності існування. Проблема пізнання, яка була провідною у класичній філософії, поступила місцем проблемі людського існування, історії та культури, смислу людського буття. Якщо у класичний період істину шукали в розумі, то тепер її вбачають у протилежному – в несвідомому. Ставлення філософії до розуму і раціоналістичних систем стає негативним, оскільки вони не здатні відповідним чином орієнтувати людину в житті та історії.

Список використаних джерел

1. Шопенгауер А. Свобода воли и нравственность / А. Шопенгауер. – М.: Республика, 1992. – 448 с.
2. Кудрявцев Ю. Г. Три круга Достоевского / Г. Ю. Кудрявцев. – М., 1979. – 343 с.
3. Ницше Ф. Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей / Ницше Ф. – М.: RELL-BOOK, 1994. – 352 с.
4. Бердяев Н. А. Философия свободы; Смысл творчества / Н. А. Бердяев; вступ. ст., сост., подгот. текста, примеч. Л. В. Полякова. – М.: Правда, 1989. – 607 с.
5. Бердяев Н. А. Философия свободного духа / Н. А. Бердяев. – М.: Республика, 1994. – 480 с.
6. Шопенгауер А. Избранные сочинения / А. Шопенгауер. – М.: Просвещение, 1992. – 479 с.
7. Ницше Ф. Сочинения: в 2 т. / Ф. Ницше; пер. с нем.; сост., ред. и авт. прим. К. А. Свасьян. – М.: Мысль, 1990. – Т.2. – 829 с.

References

1. Schopenhauer A. Svoboda voli i нравственность / A. Schopenhauer. – М.: Respublika, 1992. – 448 s.
2. Kudryavtsev Y. H. Tri kruga Dostoevskogo / Y. H. Kudryavtsev. – М., 1979. – 343 s.
3. Nietzsche F. Volya k vlasti: opyt pereotsenki vseh tsennostey / F. Nietzsche. – М.: RELL-BOOK, 1994. – 352 s.
4. Berdjaev N. A. Filosofija svobody; Smysl tvorcestva / N. A. Berdjaev; vstup. st., sost., podgot. teksta, primech. L. V. Poljakova. – М.: Pravda, 1989. – 607 s.
5. Berdyaev N. A. Filosofiya svobodnogo duha / N. A. Berdyaev. – М.: Respublika, 1994. – 480 s.
6. Schopenhauer A. Izbrannye sochineniya / A. Schopenhauer. – М.: Prosvshchenie, 1992. – 479 s.
7. Nietzsche F. Sochinenia: v 2 t. / F. Nietzsche., per. s nem., sost., red. i avt. prim. K. A. Svasian. – М.: Musl, 1990. – Т.2. – 829 s.

Pavlyshyn L. H., Doctor of philosophical sciences, Professor, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University (Ukraine, Ternopil), lyudpavl@gmail.com

Arthur Schopenhauer: irrational basis of pessimistic human's being

The article explores the pessimistic views of A. Schopenhauer concerning the world, where a man constantly balances between desire and pleasure, fear and pain. Human's happiness is temporary and illusory. It is getting rid of suffering but after freed from them other suffering start their attack. The process of cognition helps a person to feel that everything is not well in the world, where there are fear and pain, difficulties and trials, where deaf may take the person with it. However, a person who believes that life prevails only joy but sadness causes its denial, does not understand a life. In order to understand the mystery of existence, a person needs an art, where reveals the metaphysical unity of all beings, the unity of the eternal foundations of the world. Only an art can turn human's aversion to everything horrible and senseless in the ideal images, which give the opportunity to live.

Keywords: pessimism, illusion, suffering, happiness, existence, art.

УДК 130.2:821(44)

Бороденко О. В.,

кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціології, Чорноморський національний університет ім. П. Могили (Україна, Миколаїв), olegborodenko9@gmail.com

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ПРОСТІР САМОВИГНАЦЯ: Ш. БОДЛЕР ТА А. РЕМБО

Розглянуто сутність і складові екзистенційного простору самовигнання (на прикладі творчості французьких поетів-символістів Шарля Бодлера та Артюра Рембо). З'ясовано, що в їхній творчості символізовано екзистенційне протистояння людини та суспільства. Обґрунтовано (із застосуванням герменевтичного та феноменологічного методів) основні смислотворюючі складові екзистенційної ситуації самовигнання. Розглянуто ключові символи в поетичних текстах Ш. Бодлера та А. Рембо, що відображають пошуки примірного сутності та існування, а також пошуки альтернативної свободи. Проаналізовано символіку самовигнання як символічної локальності.

Ключові слова: філософія культури, самовигнання, екзистенційний простір, французький символізм, символізація локальності.

У класичній та сучасній філософії проблема вигнання та самовигнання тісно пов'язана із значно ширшим полем досліджень, спрямованих на розкриття сутності людської свободи в усіх її проявах. Як зауважив свого часу Гегель, «про жодну з ідей не говорять із повним правом стільки, як стосовно свободи, що ця ідея є невизначеною, багатозначною, здатною народжувати великі непорозуміння й тому їх дійсно народжує» [7, с. 291]. Якщо проблема вигнання існує завжди була однією із найскладніших, то про питання вигнання та самозречення, пошуку альтернативної свободи, а також пов'язані з цим проблеми подолання людиною внутрішніх суперечностей, маргінальності можна говорити лише в контексті постановки та часткового розкриття як складових наукових досліджень філософської антропології, філософії культури, соціальної філософії та інших напрямків. До проблеми вигнання звертались ще античні філософи (Платон в «Державі» та «Законах», Аристотель у «Політиці», Цицерон у листах і трактатах та інші). Із філософів Нового часу назвемо хоча б Канта і Гегеля, які розглядали дані проблеми в контексті своїх етичних та філософсько-правових концепцій. В ХХ столітті проблема вигнання аналізувалась в різних аспектах, зокрема, М. Гайдеггером і К. Ясперсом, М. Бердяєвим і Ж. Марієном, Ж.-П. Сартром і А. Камю.

В сучасній філософії одним із найбільш перспективних напрямків в межах даної проблематики, на нашу думку, є філософський аналіз співвідношення свободи та творчості. Зазначені аспекти проблеми аналізуються в працях сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників Ж. Абдільдіна, Е. Агацці, А. Веллера, Г. Давидової, П. Дишлевого, С. Кримського, А. Назаричевої, Н. Сейтхметова, Н. Хамітова, Ю. Шрейдера, Н. Шулевського та інших. Нами також досліджувалась дана проблематика в контексті аналізу символіки ранніх творів Андрія Платонова. Зокрема, було виявлено «символічні риси людини-вигнанця зі світу традиційних людських цінностей», основними з яких можна вважати: «усамітнення; втрату зв'язків із минулим; маргінальність; десоматизованість (відчуження від власного тіла, тілесну деструкцію)» [3, с. 98].

Більшістю дослідників свобода і творчість розглядаються як явища, що іманентно властиві людині,

поєднані із самовиявом людського потенціалу, проявами духовності. Саме неможливість самореалізуватися в певних соціальних, політичних, навіть побутових умовах часто штовхає людину на шлях втечі, своєрідного «самовигнання». Разом із тим, проблема добровільного вигнання (самовигнання) наразі недостатньо вивчена в науковій літературі. Зокрема, неповно досліджено символіку екзистенційного простору самовигнання та символіку локальностей, в яких він перебуває.

У зв'язку із цим, цілями нашого дослідження є наступні: 1) на основі аналізу текстів Ш. Бодлера та А. Рембо (застосовуючи герменевтичний і феноменологічний методи дослідження), виявити основні складові людини–самовигнання як символічного типу; 2) виявити основні смислоутворюючі складові екзистенційного стану самовигнання; 3) проаналізувати ключові для творчості Ш. Бодлера та А. Рембо символи, які відображають способи примирення сутності та існування людини, і на основі цього аналізу охарактеризувати екзистенційний простір самовигнання як символічну локальність.

Творчість блискучих французьких поетів–символістів Шарля Бодлера (1821–1867) та Артюра Рембо (1854–1891) протягом довгого часу була предметом запеклих дискусій і суперечок не лише філологів, але й також представників філософських течій. Ще Г.–Г. Гадамер вказував, що між цариною поезії і цариною філософії відчувається «плідне напруження», між ними помітні як близькість, так і віддаленість [6, с. 116].

Ж.–П. Сартр виокремив основну тему поезії Бодлера та Рембо: це спроба розв'язання протиріччя між буттям та існуванням людини, подолання екзистенціальної прірви, що розкривається в бутті кожного. Тільки творча натура спроможна її відчутти та втілити в художніх образах і символах [9, с. 423]. Такою творчою натурою у французькому символізмі є поет–бунтівник, який постійно шукає порятунку від «нестерпної легкості» буття, повсякденного розміреного існування. Добровільне вигнання (самовигнання) постає для такої людини способом побудови власного світу, в якому час і простір відзначаються особливими характеристиками, створюючи іншу, альтернативну локальність.

У Ш. Бодлера альбатрос, цей гарний, величний птах «ледь тягне за собою білосніжні крила, що вміли легко так линути за вітром назустріч буревію» [2, с. 47]. Зауважимо, що сам поет порівнював з альбатросом творчу людину, яка ніяк не вписується в епоху. Маючи «велетенські крила», поет не може піднятися вгору, у вільний простір, стаючи здобиччю суспільства. Тут поет конструє новий символічний простір, що відзначається прагненням до розширення.

Інколи здається, що поет, який все життя займається самопобиттям, зовсім близько перебуває до самогубства. У низці творів він виявляє прискіпливий інтерес до цієї тематики (див. наприклад: прозовий вірш «Мотузка»; вірші «Жага небуття»; «Заятий»; «Duellum»). Проте, самогубство для Бодлера – це лише символічне самовбивство, знищення свого соціального статусу, а разом із тим – спроба подолання суб'єктивності. Бодлер боїться будь–якого зміцнення (закріплення) в реальності, що затягує та поневолює людину. Для нього «соціум» і «реальність» (яка позитивна майже до абсурдності, але ніколи не переходить межі реального та ілюзорного) – поняття тотожні.

Інший спосіб втечі від реальності – *заморські мандри*. Ш. Бодлер в багатьох віршах запрошує читачів до подорожі. Так, в одному з творів він порівнює красиву жінку з «повільним кораблем, що дихає морем» («Чудовий корабель») [2, с. 82]; в іншому – бачить в уяві «порт, заповнений і щоглами, й вітрилами... і дихання тамариндових лісів» («Екзотичний аромат») [2, с. 60]; ще в одному – марить «спокоєм Азії розніженої і спеку Африки», «краями, де люди мовчазні від спеки», а «небо палюче» («Волосся») [2, с. 60]. У вірші «Запрошення до мандрів» розгортає перед нами картину «далекого чудового Сходу» з його «диханням квітів, заморських садів», із «віянням амбри» [2, с. 83]. Тут символіка втечі від реальності передається через ряд екзотичних локальностей, покликаних позначити контраст між буденністю та мрією.

Подібне бажання втечі в заморські країни притаманні й Артюрові Рембо, який так само шукає свій символічний простір, що стане альтернативою реальному простору. Як вказано нами вище, поет багато подорожував протягом всього життя. У своїх творах він також змальовує численні заморські краєвиди: «Потяг» [8, с. 22–23]; «Зимова мрія» [8, с. 94–95]; «Моя богема» [8, с. 106–107]; «Семирічні поети» [8, с. 136–141]. У знаменитому «П'яному кораблі» символіка втечі розгортається в повну силу. Самотній корабель, який не знаходить собі місця, блукаючи байдужими просторами – символ людини–самовигнання, що добровільно відмовляється від соціального та культурного статусу, шукаючи себе–Іншого [8, с. 204–213]. Як зазначає М. Волошин, «пошук нових країн був у крові символістів», «Артюр Рембо проміняв літературу на Африку й розмаїття рифм на слонову кістку та золото, оскільки шукав не так матеріалів для мистецтва, як нових форм життя...» [5, с. 80].

По суті, подібні пошуки Іншого в собі (або ж – самого себе як Іншого) є спробою людини примирити буття з існуванням, оволодіти власним буттям. Ці спроби можна розцінювати як різновиди добровільного вигнання (самовигнання), оскільки будь–яке вигнання у філософському розумінні передбачає, на наш погляд, винесення людини за межі (країни, епохи, соціуму, культури), її відсторонення в просторово–часовому контексті. Екзистенційний стан вигнання для людини позначений поза межі існування, як і неможливістю повернення (тимчасово або постійно). Будь–яке вигнання (в т.ч. самовигнання) можна розглядати також як форму об'єктивної трансценденції.

Творча інтуїція поета приводить його до розуміння того, що лише символічна реальність є тим, що людина спроможна протиставити реальності «зовнішнього світу». По суті, творчість, в якій суб'єкт зливається з об'єктом, це – найрадикальніший спосіб самовигнання і подолання суб'єктивності.

Людина, яка відкриває в собі Іншого – завжди самотня в екзистенційному вимірі. І вона гостро переживає свою самотність. Так, Ш. Бодлер записує у «Щоденнику»: «З дитинства – почуття самотності. Не взираючи на існування рідних – і особливо в колі товаришів – почуття одвічної приреченості на самотню долю» [2, с. 292]. Ця самотність самовигнання – не лише зовнішня, ситуативна, але й також внутрішня, екзистенційна самотність, що виявляється «результатом суперечності людини

з собою, ... [що] може стати передумовою дійсного розв'язання суперечності людини та суспільства»; така самотність породжується «відкритістю особистісного буття людини», коли «у кожний наступний момент часу особистість стає іншою» [10, с. 245]. В одній із попередніх робіт нами було проаналізовано символіку самотності в художньому творі на прикладі творчості А. Платонова. І дійсно, «цей всепоглинаючий стан – трагічна, неподоланна самотність притаманна багатьом персонажам Платонова» (як і багатьом іншим у світовій літературі) [4, с. 315].

Однак абсолютна самотність є неможливою (так само, як і повне подолання суб'єктивності; людина в змозі здійснити лише спробу її подолання). Як пише Ж. Батай, ми всі «зв'язані почуттям загальної суб'єктивності, непрозорої для самої себе, для якої світ чітких речей також непрозорий» [1, с. 142]. Внаслідок цього «ми занурені у спілкування, ми зведені до постійного спілкування, навіть у повній самотності ми відчуваємо його відсутність як безліч можливостей, що з'являються, та як очікування тієї миті, коли воно вибухне вигуком, який почують всі інші» [1, с. 141].

Вигук вигнання породжений болем відчаю. Але це не звичайний біль: «бодлерівський біль – це трансценденція, що перебуває в присутності даного й працює вхолосту. Відчуваючи біль, він ставить себе в положення людини, яка не належить цьому світу» [9, с. 379]. Об'єктивована трансценденція виступає однією з суттєвих рис людини-самовигнанця. Іншою важливою рисою є, на наш погляд, самовладність (це відзначають як Ж. Батай, так і Г.–Г. Гадамер). Поет, приречений на самотнє існування, «замикається в собі», оскільки зберігає в собі таємницю слова, її потаємну сутність; він «вагітний» словом. Не випадково сучасники як Бодлера, так і Рембо (Т. Готье, П. Верлен та інші) свідчили, що обидва поети надзвичайно полюбили різного роду словники, шукаючи приховане значення слів. Як зазначає Г.–Г. Гадамер, поезія, як і поет, її носій, на відміну від звичайного мовлення, «має здатність замикатись на себе і, матеріалізуючись в абстрактному тексті, бути, однак, висловленою як би автономно, власною владою» [6, с. 117]. Таким чином, поет, який втікає від світу та реальності, створює ще одну символічну локальність – свого роду вежу із слів. Біографії багатьох митців, які жили у вигнанні або емігрували, свідчать про те, що рідна мова може стати рідною домівкою та духовним порятунком для творчої людини.

Висновки:

1. У проаналізованих нами поетичних текстах Ш. Бодлера та А. Рембо розкривається проблематика екзистенційного протистояння особистості та соціуму. Результати проведеного аналізу дозволяють оцінювати позицію як Ш. Бодлера, так і А. Рембо як «позицію самовигнанця». При цьому ставиться питання про можливість зняття суперечностей між людиною та суспільством через розширення внутрішньої автономності людини («самовладність»).

2. Аналіз художніх текстів Ш. Бодлера та А. Рембо дозволяє виокремити основні смислоутворюючі складові екзистенційної ситуації самовигнання та, відповідно, – людини-самовигнанця: позиціонування себе як Іншого; усвідомлення принципової некорисності власного існування; «символічне самогубство»; самовладність;

об'єктивована трансцендентність. Дослідження цих складових дозволяє поглибити наше розуміння екзистенційного простору людини, що перебуває в стані вигнання. Даний простір у представників французького символізму втілюється шляхом конструювання символічних локальностей, що відображають мрію творчої особистості про альтернативну свободу.

3. Основним способом примирення сутності та існування для Ш. Бодлера та А. Рембо можна, на нашу думку, вважати поетичну творчість, що виступає радикальною формою подолання суб'єктивності.

Список використаних джерел

1. Батай Ж. Литература и Зло: [сборник эссе] // Жорж Батай; [пер. с франц. Н. Мавлевич]. – М.: Издательство МГУ, 1994. – 168 с.
2. Бодлер Ш. Цветы Зла. Стихотворения в прозе / Шарль Бодлер; [сост. Г. Косиков; пер. с франц. Г. Косиков, Д. Мережковский, Эллис, П. Якубович и др.]. – М.: Высшая школа, 1993. – 511 с.
3. Борошенко О. В. Вигнанці та жертви технократичного соціуму в ранніх творах Андрія Платонова / О. В. Борошенко // Наукові праці. Науково-методичний журнал ЧДУ імені Петра Могили. Філософія. – Миколаїв, 2015. – Вип. 250. – Т. 262. – С. 95–100.
4. Борошенко О. В. Вплив філософських ідей Миколи Федорова на творчість Андрія Платонова / О. В. Борошенко // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць; [гол. ред. В. М. Васькевич]. – Київ, 2009. – Вип. 24. – С. 314–321.
5. Волошин М. Клодель в Китае / Максимилиан Волошин // Лики творчества. – Л.: Наука, 1988. – С. 78–95.
6. Гадамер Г.–Г. Філософія и поэзия / Г. Г. Гадамер; [пер. с нем. М. Рыклин] // Актуальность прекрасного. – М.: Искусство, 1991. – С. 116–125.
7. Гегель. Сочинения / Георг Вильгельм Фридрих Гегель. – Т. 3. – М.: Мысль, 1986. – 484 с.
8. Рембо А. Стихотворения / Артюр Рембо; [пер. с франц. Е. Витковский, Р. Дубровкин и др.]. – М.: Текст, 2005. – 319 с.
9. Сартр Ж.–П. Бодлер / Жан–Поль Сартр; [пер. с франц. Г. Косиков] // Бодлер Ш. Цветы Зла. Стихотворения в прозе. – М.: Высшая школа, 1993. – С. 318–449.
10. Хамітов Н. Людина у самотності та комунікації / Н. В. Хамітов // Філософія: Світ людини. Курс лекцій. – К.: Либідь, 2003. – С. 243–262.

References

1. Bataj Zh. Literatura i Zlo: [sbornik jesse] // Zhorzh Bataj; [per. s franc. N. Mavlevich]. – M.: Izdatel'stvo MGU, 1994. – 168 s.
2. Bodler Sh. Cvety Zla. Stihotvorenija v proze / Sharl' Bodler; [sost. G. Kosikov; per. s franc. G. Kosikov, D. Merezkovskij, Jellis, P. Jakubovich i dr.]. – M.: Vysshaja shkola, 1993. – 511 s.
3. Boroshenko O. V. Vygnanci ta zhertyvi tehnokratychnogo sociumu v rannih tvorah Andrija Platonova / O. V. Boroshenko // Naukovi prac'i. Naukovo-metodychnyj zhurnal ChDU imeni Petra Mogyly. Filosofija. – Mykolai'v, 2015. – Vyp. 250. – T. 262. – S. 95–100.
4. Boroshenko O. V. Vplyv filosofsk'kyh idej Mykoly Fedorova na tvorchist' Andrija Platonova / O. V. Boroshenko // Gileja (naukovyj visnyk): Zbirnyk naukovykh prac'; [gol. red. V. M. Vashkevych]. – Kyi'v, 2009. – Vyp. 24. – S. 314–321.
5. Voloshin M. Klodel' v Kitae / Maksimilian Voloshin // Liki tvorcestva. – L.: Nauka, 1988. – S. 78–95.
6. Gadamer G.–G. Filosofija i poezija / G. G. Gadamer; [per. s nem. M. Ryklin] // Aktual'nost' prekrasnogo. – M.: Iskustvo, 1991. – S. 116–125.
7. Gegel'. Sochinenija / Georg Vil'gel'm Fridrih Gegel'. – T. 3. – M.: Mysl', 1986. – 484 s.
8. Rembo A. Stihotvorenija / Artjur Rembo; [per. s franc. E. Vitkovskij, R. Dubrovkin i dr.]. – M.: Tekst, 2005. – 319 s.
9. Sartr Zh.–P. Bodler / Zhan–Pol' Sartr; [per. s franc. G. Kosikov] // Bodler Sh. Cvety Zla. Stihotvorenija v proze. – M.: Vysshaja shkola, 1993. – S. 318–449.
10. Hamitov N. Ljudyna u samotnosti ta komunikacii' / N. V. Hamitov // Filosofija: Svit ljudyny. Kurs lekcij. – K.: Lybid', 2003. – S. 243–262.

Borodenko O. V., PhD. (Philosophy), Senior Lecturer, department of sociology, Faculty of Sociology, Petro Mohyla Black Sea National University (Ukraine, Mykolaiv), olegborodenko9@gmail.com

громадянина, а її спрямування виправдовується й відповідно засвоєним та переосмисленим історико-філософським досвідом.

Ключові слова: Сродність, свобода, нація, суспільна єдність, гуманізм.

Existential space of self-exile: Ch. Baudelaire and A. Rimbaud

The essence and content of the existential space of a self-exile are considered (on the examples of the works by French poets-symbolists Charles Baudelaire and Arthur Rimbaud). It was revealed that in their works the existential confrontation between man and society is symbolized. The main meaning-making components of the existential situation of self-exile is grounded (with using of hermeneutic and phenomenological methods). The key symbols in the poetic texts of Sh. Baudelaire and A. Rimbaud with the search for reconciliation of essence and existence, as well as the search for alternative freedom are considered. The symbolism of self-exile as a symbolic locality is analyzed.

Keywords: philosophy of culture, self-exile, existential space, French symbolism, symbolization of locality.

* * *

УДК 123+165.742–051 Сковорода: 1.(477)(091)

Максюта М. Є.,
доктор філософських наук, професор,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
(Україна, Київ), osk@iapm.edu.ua

Коломієць А. І.,
викладач, Міжрегіональна Академія управління
персоналом (Україна Київ), osk@iapm.edu.ua

Кулакова Л. В.,
магістр, Національний університет
біоресурсів і природокористування України
(Україна, Київ), osk@iapm.edu.ua

Соколова О. М.,
магістр, Національний університет
біоресурсів і природокористування України
(Україна, Київ), osk@iapm.edu.ua

Григорій Сковорода та ідеї свободи і громадянського гуманізму в українській філософії XIX – першій третині XX ст.: деякі аспекти проблеми

Обстоюється положення, що громадянські якості, громадянська позиція, свідомість особистості громадянина є визначальними чинниками поступального розвитку суспільства, взаємодії людини та державно-політичних структур, синтезуючи історичний, духовно-культурний, національно-ментальнісний досвід. Особистість громадянина утверджується в умовах свободи, демонструючи риси відповідальності та суспільної довіри, але, разом з тим, і формуючи й поглиблюючи ці умови змістовістю, інтенсивністю розвитку своїх інтересів та потреб в усіх суспільних сферах. Громадянин – вільна, самостійна, відповідальна особистість, утверджена у її суверенності внутрішнім самостверджувальним розвитком, збагаченого національно-культурними здобутками світосприйняття та світогляду, її життєздійснення несумісні із проявами суспільної нерівності, деформації внутрішньої цілісності людини, за її природою покликані самостійно здійснювати життєвий вибір та прокладати свій власний життєвий шлях. Разом з тим ключові ідеї філософської антропології Г. Сковороди демонструють також можливість утвердження життєбутійнісно визначених на основі самопізнання, а, отже – вільного прояву потреб та завдань життєздійснення людини та формування її розвитку суспільства. Адже від внутрішніх якостей людської індивідуальності які послідовно висвітлювалися Г. Сковородою, зокрема, важливість для істинної людини усвідомлення необхідності свободи як визначального чинника життєпроявів особистості громадянина, великою мірою залежить і характер, спрямованість соціокультурного розвитку. Зазначені положення за нових історичних умов XIX – початку XX ст. обстоювалися представниками української філософської думки, наснаженими ідеями сквородинського кордоцентризму. Але, отже, конституювання в статусі об'єктивно значущої цінності індивідуального способу буття людини як самореалізації особистості актуалізується також в умовах постсучасності. Доля сучасної людини – це доля свободи особистості

Закорінені у вітчизняних духовно-культурних традиціях попередніх століть філософсько-світоглядіві ідеї утвердження людини, свободи та громадянського суспільства поглиблювалися, набуваючи нового смислу, представниками Кирило-Мефодіївського товариства, а в другій половині XIX – у перші десятиліття XX ст. – завдяки позначеним громадянсько-гуманістичною спрямованістю дослідженням М. П. Драгоманова, В. Б. Антоновича, Т. Зіньківського, Лесі Українки, І. Я. Франка, М. С. Грушевського, В. К. Винниченка, В. Липинського, Б. Кістяківського та ін. Їхня творчість зманіфестувала послідовно розвинені Г. Сковородою погляди на людину, на можливості досягнення кожним щастя та умови гуманізації відносин людини й суспільства. Так, зазначають дослідники, «саме гуманізм, започаткований ще у творчості Г. Сковороди, став, на думку І. Франка, визначною рисою нової української літератури» [10, с. 342].

Унікальність життя і творчості українського філософського генія Григорія Сковороди у тому, що, синтезуючи кращі здобутки західноєвропейської філософської культури та вітчизняні духовно-світоглядіві цінності, він обстоював вчення про людину, покликану вільно докладати власні зусилля з метою самопізнання, розвитку своєї «сродності» та утвердження себе як «істинної людини» [13]. Його філософська творчість, синтезуючи важливіші гуманістичні цінності попереднього історичного національно-культурного розвитку, разом з тим зміцнена його особистісним морально-інтелектуальним авторитетом, за умов може й повинна сприйматися як своєрідний морально-філософський кодекс свободи співбуття особистості громадянина і суспільства, моральної відповідальності особи та вимог до державних інституцій. Бо ж «хіба той моральний ритм, який пливе з тисячоліть, не є нашою незнищеною державою? Хіба сила духу, вкарбована у славі, не виявилася невразливою проти нашестя і руїн? Адже слово завжди було чимсь більшим, ніж засобом спілкування, ніж навіть культурою. Слово і спосіб думання виявилися найміцнішим інститутом державності, основним засобом народної пам'яті та історичного виживання» [9, с. 601]. Ідея людини як мікрокосмосу Г. Сковороди при цьому виконувала особливо вагому світоглядіві-філософську роль [13; 16]. Адже, «з погляду екзистенціальної філософії, Г. Сковорода не тільки звернув увагу на конкретну людину, але вказав на її свідомість ... як її справжню і безпосередню реальність, спосіб її буття» [1, с. 193]. Григорій Сковорода наголошував, що не мають жодного сенсу намагання співставляти свободу людини та людського буття із золотом, бо, навіть якщо зібрати все можливе золото, то, порівняно зі свободою, – «воно лиш болото». Тому свобода повинна захищатися і кожною гідною людиною, і нацією в цілому у першу чергу і завжди, бо залишитись «без свободи» та потрапити в залежність означає «пошитись в дурні» для людини, котра поважає себе й інших, це – абсолютно безперечна вимога достойного життя. А отже, й борець за національну свободу в умовах жорстокого переслідування українців з боку польської